

# Palingaak op de Oostzee



In Friesland kon eeuwenlang voldoende paling worden gevangen om zeker een miljoen kilo naar de afzetmarkt in Londen te verschepen. Maar eind negentiende eeuw keerde het tij. Om aan de grote vraag te voldoen gingen de Friezen op aaljacht in de Oostzee. Palingaak *Korneliske Ykes II* imiteerde afgelopen zomer zo'n reis naar dit gebied, de schippers vertellen over hun ervaringen. Tekst: Klaas Smit Foto's: Van vele opvarenden

Natuurlijk, je kunt lezen over de reizen van de zeilende palingaken, maar pas wanneer je aan boord van een palingaak over zee naar Denemarken en Zweden vaart, voel je aan den lijve hoe het er echt aan toeging. Eerder, in 2019, maakte de palingaak *Korneliske Ykes II* al een historische

reis naar Londen, maar nu was logischerwijs de Oostzee aan de beurt. Alle bemanningsleden aan boord van de palingaak zijn vrijwilligers. Zij kunnen op zo'n reis vaak wel een of twee weken mee, maar niet de hele tijd. Dat geldt ook voor de schippers die de aak naar de Oostzee varen en weer terug naar de

thuishaven Heeg, de namen waren dit keer: Jugo Baya, Johannes Hobma, Ruurd Bootsma, Douwe Bootsma en Maarten Stuurman. Onder luid gejuich van honderden belangstellenden vertrok de aak op 5 juni voor een unieke, historische reis van Heeg naar de Oostzee. Na een voorbereiding van ongeveer





links: Duwen en trekken tegelijk om de zware kluiverboom naar buiten te krijgen

boven: Ochtendmist in het Kielerkanaal

rechts: Boven Schiermonnikoog, schipper Maarten Stuurman aan de stuurtafie



zicht van slechts 100 meter. Op de fok, met de motor bij en stroom mee liep de aak ruim 6 knopen, terwijl zeven mannen als verzopen katten in hun zeilpakken aan dek stonden. In Harlingen wachtten schipper en bemanning tot de 30 knopen wind (7 Bft) was uitgeraasd.

### Op de Elbe

Dinsdagmiddag vertrekt de aak met hoogwater vanuit Harlingen voor een ononderbroken tocht naar Kiel. In de Vliestroom kan het zeil omhoog en in de avond zeilen ze tussen Vlieland en Terschelling door de Noordzee op. De golven zijn nog hoog en af en toe tipt de punt van de kluiverboom de golven aan. Tegen de tijd dat het donker wordt, kunnen ze stuurboord uit en naar het oosten varen, boven Terschelling langs. De wind valt nu bijna recht van achteren in en de snelheid neemt af. De motor wordt bijgezet, maar vlak voor middernacht wordt het slingeren en klapperen van de zeilen te erg; ze worden gestreken.

Boven de Waddeneilanden wisselen zon en regen, zeilen en motoren elkaar af. Op de Elbe staat de stroom tegen. Dan stuurt de aak erg zwaar. Je zit op het helmhout met de stuurtafie in je handen en zodra de aak even niet recht tegen de stroom invaart, drukt de stroom de kop weg. Met je benen en handen heb je, als een paardenmenner, al je kracht nodig om de aak weer in het gareel te krijgen. Na drie-

kwartier wil je dan wel worden afgelost. Op donderdagochtend 9 juni is het droog en als de sluisdeuren in Brunsbüttel zich openen is daar het Kielerkanaal: 100 kilometer motoren. Het Kielerkanaal is een breed kanaal met veel grote schepen. Aan weerszijden staan hoge bomen en deze groene oevers geven je het gevoel een tochtje over de Luts te varen. Precies 12 uur later ligt de *Korneliske Ykes II* in de sluis bij Kiel, onder zeil vaart de bemanning de laatste paar mijlen naar Laboe. De aak is op de Oostzee aangekomen!

In Laboe brengt de bemanning de watervoorraad weer op peil en neemt 400 liter diesel in. Daarna zeilen ze de hele dag op de Oostzee om na een prachtige zeiltocht in Sønderborg af te meren.

### 'Gasten en vis blijven drie dagen fris'

'1600 mijl, afgelegd door 17 donateurs en vaste bemanningsleden,' zo begint Maarten Stuurman, een van de schippers, zijn verhaal. 'Met een aantal vaste bemanningsleden de aak naar de Oostzee brengen was een feest. Vooraf hadden we twee weekenden geoefend op het IJsselmeer, zodat we zeker wisten wat

driekwart jaar konden ze eindelijk weg. Vrijwel direct werden schipper en bemanning volledig in beslag genomen door de weersvoorspellingen. De wind zou toenemen tot 7 Bft op maandag 6 juni. De golfhoogte tussen Vlieland en Terschelling is met drie meter dan wel erg uitdagend. In combinatie met flinke regenbuien zou het zicht ook behoorlijk slecht worden. Moesten ze in één keer doorvaren of was het verstandig het slechte weer ergens af te wachten? Voortdurend werden allerlei apps geraadpleegd.

Uiteindelijk besloten ze het slechte weer niet op te zoeken. De eerste stop was Makkum en de volgende dag onderweg naar Harlingen volgden de buien elkaar op met in de buien





### SCHIPPERS PER WEEK

Tussen 1886 en 1936 zeilden de palingaken in de winter regelmatig heen en weer naar de Oostzee voor het inkopen van paling. Aan boord een schipper, vaak slechts aangevuld met twee bemanningsleden. Anno 2022 waren er vijf schippers alle weken betrokken bij het varen met de palingaak. Zaten ze niet letterlijk aan boord, dan keken ze wel mee op de wal. Maarten vond het erg plezierig dat Jugo Baya als souffleurschipper optrad. 'Je hebt als schipper altijd gezonde twijfel over hoe je de omstandigheden kunt interpreteren en met de hulp van een "meekijker op afstand" kun je je meer richten op wat er aan boord gebeurt.' De eerste week bracht een zevental bemanningsleden de aak naar het Deense Sønderborg, de laatste week zeilden andere bemanningsleden met een aantal donateurs de aak weer terug. In de tussenliggende periode stapten elke week ongeveer zes donateurs aan boord om zelf te ervaren hoe het is om te zeilen met een zeegaande palingaak.

iedereen kon. Wanneer je 's nachts doorzeilt, wil je niet dat iemand onverwacht aan een verkeerde lijn trekt bij een overstagmanoeuvre. De palingaak is een bewerkelijke zeiler, waarvoor je vaardigheden moet trainen.' Oefenen met een aantal zeilers die daarna als bemanning kunnen aanmonsteren heeft ook



linksboven: Joost Halbertsma herstelt de kluisver

linksonder: Maar liefst vijf schippers waren nodig voor de lange trip, vlnr Ruurd Bootsma, Maarten Stuurman, Johannes Hobma en Jugo Baya (Douwe Bootsma ontbreekt)

boven: Als de Oostzee is bereikt treft de bemanning meteen perfecte omstandigheden

rechtsonder: Na de reis worden de Tall Ships Races in Harlingen bezocht waar meegebrachte paling uit Marstal wordt gerookt

nog een ander doel. 'Je moet niet alleen weten wat je doet aan boord, als schipper moet ik kunnen vertrouwen op het goed uitvoeren van de handelingen. Ik vind het ook belangrijk dat bemanningsleden elkaar leren kennen en op elkaar leren vertrouwen. Ze moeten een paar avonden met elkaar hebben doorge-

bracht in het vooronder en aan boord hebben vertoefd. Zo ontstaat er een groep van mensen die elkaar niet slechts oppervlakkig kent.' In Sønderborg kwamen de eerste donateurs aan boord en stapte een aantal bemanningsleden af. Alle gezichten straalden "vol verwachting" uit. Maarten geniet zelf van mensen die aan boord genieten van het varen. 'Gasten en vis blijven drie dagen fris, is mijn ervaring. De eerste paar dagen komen de sterke verhalen en daarna laten mensen meer zien van zichzelf. Dan wordt het leuker en dat heb ik die weken op de Oostzee weer mogen ervaren.'

### Familieband

Sommige opvarenden hebben een speciale band met de palingaak en de palinghandel, zoals Margriet Nieveen en haar broer Robert-



Jan Nieveen. Hun grootvader, Wiebe Mulder, was schipper op de palingaak *Korneliske Ykes*. Ook diens broer Ulbe Mulder voer mee op de palingaken. Meevaren op de reconstructie-aak *Korneliske Ykes II* voelde voor Margriet en Robert-Jan heel bijzonder.

'Met tranen in hun ogen stapten ze van boord,' zegt Maarten. 'Ze voelden zich echt verbonden met hun grootvader, waarvan een foto hangt in de roef van de *Korneliske Ykes II*.

Dat gold ook voor Jan Visser, hij is een nazaat van één van de reders. De drie kennen de verhalen, maar aan boord van de aak krijgen die pas echt betekenis. Ik ben zelf geen nazaat, maar toch ben ik verknocht geraakt aan dit schip. Het heeft een ziel, het geeft je een veilig gevoel en geborgenheid. Alsof zij je in haar armen sluit.'

### GERKE BERENDS MULDER

In de bundel *De Voorbije Vloot* van Hylke Speerstra staat een verhaal over de gebroeders Mulder. Naast Wiebe en Ulbe Mulder was er nóg een broer, Gerke. In het begin van de jaren twintig, honderd jaar geleden dus, voer deze Gerke op een ijzeren zeilvrachtschip, *De Harmonie*.

Over het Groninger Wad scharrelde hij door Oost-Friesland naar Ditzum, Aldersum en Leer. Hij kocht paling in voor 26 cent per pond. Die werd overgeladen in palingaken die voor de aal in Londen 60 cent per pond vingen. Soms laadden ze al in Delfzijl over, wanneer ze in Londen erg verlegen zaten om paling. Tochten verliepen niet altijd even vlot. Zo zijn ze eens een week bezig geweest om van Terschelling naar Cuxhaven te komen, maar ook op de Oostzee liepen ze af en toe dagen vertraging op vanwege de sterke tegenstroom.

### Knappe jongens vroeger

De andere drie schippers knikken instemmend. 'Het is een heerlijk schip, dat thuis hoort op zee,' zegt Johannes Hobma. 'Ik heb me ook regelmatig gerealiseerd hoe zwaar de drie(!) opvarenden het vroeger moeten hebben gehad. Het schip beweegt rustig en helt niet erg, maar handelingen zijn zwaar en tijdrovend. Ten zuiden van Sjælland was het af en toe zo smal, dat kruisen niet mogelijk was. Wij zetten op zo'n moment de motor aan, maar hoe ging dat vroeger? Ik weet dat ze op zulke momenten voor anker gingen om gunstiger omstandigheden af te wachten. Zelf in dergelijke omstandigheden verzeild raken, maakt dat je zo'n beslissing nog beter begrijpt. Juist omwille van deze ervaringen wilden we de reis maken. Ik ken het boek van Jan Zet-

zema (*De Friese Palingaken*, 1976 - red.) uit mijn hoofd, maar na de Oostzeereis zijn de verhalen nog meer gaan leven.'

Ruurd Bootsma: 'Ik heb mijn hele leven met charterschepen gevaren, ook op de Oostzee. Het gebied is bekend, maar de aak zeilt wel heel anders. Ze hadden vroeger niet voor niets voor elke wind een kluiver, want zonder kluiver is ze onbestuurbaar.'

Ook Jugo Baya is een ervaren charterschipper. 'Het is lastiger zeilen dan met een gemiddelde klipper,' zegt hij. 'Het is een moeilijk schip dat precies gevaren wil worden. Je moetsnel reven om loefgierigheid tegen te gaan. De aak heeft minimaal windkracht vier nodig en vanaf een zesje zet je het tweede rif. Je vaart met mensen die het schip minder goed kennen en dan is behoudend varen geen slechte keus.'

Oostzee, dat was dé vraag waar deze reis onder meer antwoord op moest geven. Maarten: 'De glorieuze palinghandel is ook in Denemarken grotendeels verdwenen. De gemengde bedrijven van vissen, beesten houden en wat verbouwen op het land zijn allemaal opgeslokt met als resultaat één grote onderneming die de vangst en handel in paling bestiert.

Die vangst en handel is volledig gedecimeerd, omdat het aantal palingen in zee sterk afgenomen is ten opzichte van een eeuw geleden. Veel concentreert zich nu in Gilleleje met zijn drukke vissershaven, visafslag en visrestaurants. Oude havens zijn nu grote jachthavens.' Johannes Hobma: 'Het verhaal gaat dat ze vroeger tussen Helsingør (Denemarken) en Helsingborg (Zweden), in het smalste stuk van de Sont, de zalm en paling gewoon uit



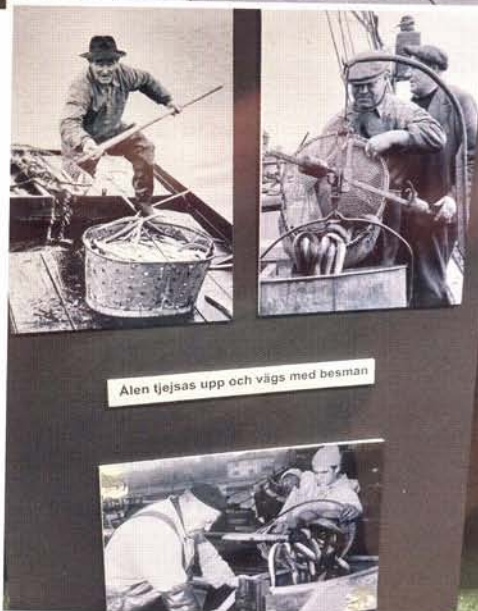
In Svendborg nam de bemanning een kijkje op de Ring Andersen Skibsvaerft. De houten driemaster ZAR (uit 1942) kreeg er een werfbeurt

rechts: Het visserijmuseum in Råå toont duidelijk dat de palinghandel vroeger big business was. Nu is die gedecimeerd

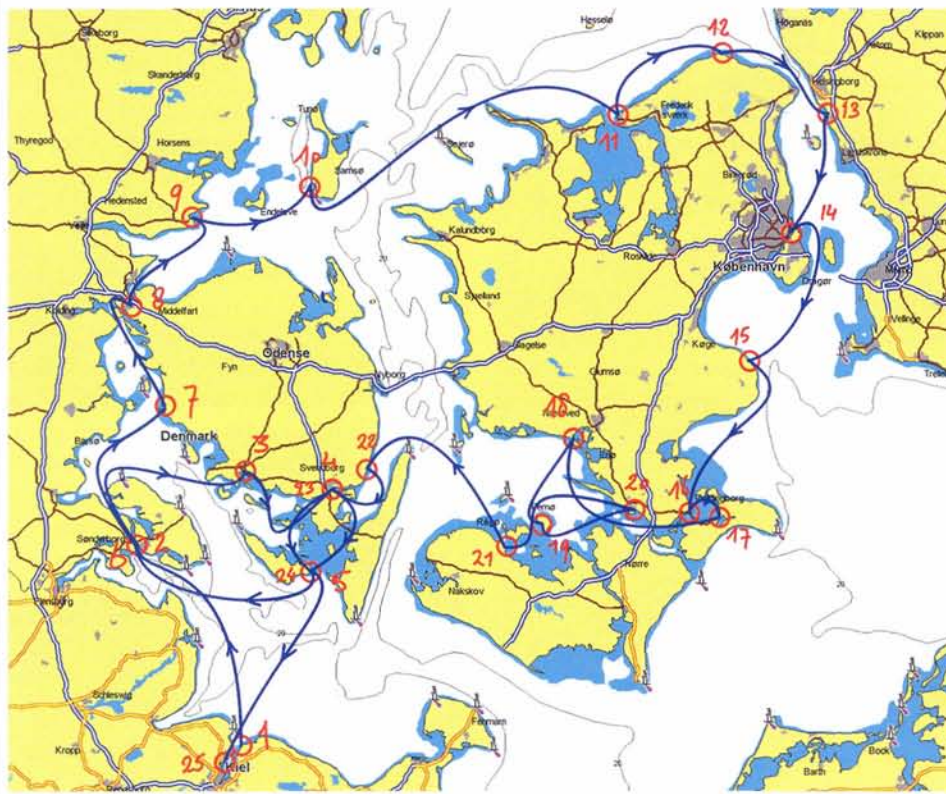
Om aan te geven dat schippers het druk hebben aan boord: 'Voor de wind zeilde het heerlijk op de Oostzee,' vertelt Maarten. 'Zonnetje, vier tot vijf Beaufort, vakantiekoersje zou je zeggen. Maar na zo'n rak van een paar uren is het behoorlijk inspannend met anderen aan de stuurtafel. Ik heb wel duizend keer naar de wimpel gekeken en gecheckt of we niet binnen de wind voeren.'

### Weinig meer van over

Wat is er nog over van de palinghandel in de







#### BEZOCHTE HAVENS

De havens die de palingaak heeft aangedaan in de Oostzee zijn (nummers corresponderen met de nummers op de routekaart):

- |               |                    |                 |
|---------------|--------------------|-----------------|
| 1. Laboe      | 10. Samsø          | 19. Femø        |
| 2. Sønderborg | 11. Hundested      | 20. Vordingborg |
| 3. Fåborg     | 12. Gilleleje      | 21. Kragensås   |
| 4. Svendborg  | 13. Råå            | 22. Lundeberg   |
| 5. Marstal    | 14. Kopenhagen     | 23. Svendborg   |
| 6. Sønderborg | 15. Bøgeskov       | 24. Marstal     |
| 7. Assens     | 16. Kalvehave      | 25. Holtenau    |
| 8. Middelfart | 17. Stege          |                 |
| 9. Juelsminde | 18. Karrebæksminde |                 |

het water konden scheppen. Zoveel vis zat daar, dat werkgevers bij wet verplicht waren om hun werknemers één dag in de week iets anders voor te schotelen dan zalm.'

'Op een aantal plekken hebben we nog wel iets teruggevonden van de roemruchte palinghandel,' vertelt Ruurd Bootsma. 'Niet veel en wat er is, is gekoppeld aan musea. Gek genoeg zagen we in het Zweedse Råå, net onder Helsingborg, nog het duidelijkst dat er vroeger echt wel veel paling werd gevangen en verhandeld. Op de kant stond een grote houten kist met onderop koperen platen met gaatjes en een deksel erop. Deze "legers" lagen vroeger in grote aantallen in het water en daarin bewaarde men levend de gevangen aal. Op foto's in het museum in Råå kun je dat duidelijk zien.'

'In Råå doen ze veel om de historie levend te

houden,' gaat Johannes verder. 'Achterin het mooie haventje staat een stuurhut op de wal. De complete hut van een oude veerboot staat daar en twee Zweden vroegen aan Ruurd en mij of we daar even in wilden kijken. Voor ik het door had stond ik in deze authentieke stuurhut, zes meter boven de grond, met een stuurwiel in mijn handen en voelde ik mij een echte stuurman.'

In Middelfart ligt nog de *Aventura*, een Deense galjas, mét bun. Met dit schip brachten de Denen zelf hun paling naar Nederland. Dat stukje geschiedenis is bij ons onbekend, wij denken dat wij altijd degenen waren die de paling kwamen halen, maar er bestaat een schilderij waarop je de *Aventura* in Workum ziet liggen. Middelfart heeft daarnaast nog een werkende museumwerf waar houten schepen gerestaureerd worden. Ruurd: 'In het

noorden, boven Fyn en Sjælland hebben we eigenlijk geen traditionele houten zeilschepen gezien. Ten zuiden van deze eilanden varen ze nog wel.'

#### Ook Deense paling smaakt lekker

'We moeten dit vaker doen, net als zeilen naar London,' zegt schipper Maarten Stuurman. 'Dit schip moet naar zee, want een tweede en derde keer ontdekken we vast meer over het verleden. Daarbij geldt ook dat wij met onze reizen de geschiedenis weer oprakelen en de kennis over de palinghandel nieuw leven inblazen. We hebben nu contacten gelegd en geconstateerd waar we nog wat kunnen terugvinden van de geschiedenis en dat moeten we uitbouwen. Misschien kunnen we de *Aventura* wel uitnodigen naar Friesland te komen. Onze activiteiten zijn belangrijk voor het levendig houden van de traditie.'

Johannes Hobma voegt eraan toe dat er nog een reden is om deze Oostzeereis nog eens over te doen: om de volgende keer wel met een flinke lading paling terug te keren. Hij vertelt: 'Nu vonden we op de laatste dag, in het laatste uur, in Marstal nog paling. Ons werd gevraagd of we nog verse vis wilden kopen. Zeker wel, maar alleen levende paling. Dat was lastiger, maar uiteindelijk konden we wat kilo's paling in de bun laden. In Harlingen hebben we die er weer uitgevist en onze Heegemer visser Freerk Visserman heeft ze gerookt. Ook Deense paling smaakt lekker, weten we nu.' 🍷



#### VRIJWILLIGER WORDEN?

De palingaak ging in 2009 te water en is gebouwd onder de hoede van bouwmeester Kees Sars. Dit houten schip van 18 m over de stevens heeft liefde en aandacht nodig van schippers, bemanningsleden, gastheren en gastvrouwen, én handige handen. Wil je actief zijn op een uniek houten schip en bijdragen aan het levend houden van de rijke historie, meld je dan aan bij Stichting de Palingaak in Heeg op [palinaak.nl](http://palinaak.nl)